

МУЗЕЄЗНАВСТВО ТА ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО

Культурна спадщина України та інформаційно-комунікативні технології

УДК 930.25"2000/2010"

Тетяна Боряк

ЕЛЕКТРОННИЙ РЕСУРС “АРХІВИ УКРАЇНИ” ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСТУПУ ДО КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуто інформаційний ресурс — веб-портал “Архіви України” як інструмент доступу та популяризації культурної спадщини України, передовсім здобутків архівної галузі, проаналізовано окремі рубрики електронного ресурсу у контексті інтелектуального доступу до документів Національного архівного фонду, інших електронних ресурсів.

Ключові слова: веб-портал “Архіви України”, архівна галузь, архів, інтелектуальний доступ, довідковий апарат.

Анотація. Стаття розглядає інформаційний ресурс — веб-портал “Архіви України” як інструмент доступу та популяризації культурної спадщини України, в передовсім здобутків архівної галузі. Автор аналізує окремі рубрики електронного ресурсу, окреслюючи можливос-

ті користувачів для інтелектуального доступу до документів Національного архівного фонду, а також ряду електронних ресурсів, публікацій, проектів і баз даних.

Ключові слова: веб-портал “Архіви України”, архівна галузь, архів, інтелектуальний доступ, довідковий апарат.

Summary. The article analyzes an informational resource — a web-portal “The Archives of Ukraine” as an instrument for access and popularization of cultural heritage of Ukraine, first of all achievements of the archival sphere. The author investigates set of rubrics of the electronic resource, showing users' possibilities for intellectual access to the documents of National Archival Fond, another electronic resources.

Key words: web-portal “The Archives of Ukraine”, archival sphere, archives, intellectual access, finding aids.

Документальна спадщина України охоплює три складові: архівну, бібліотечну та музейну. Разом вони є невіддільною (і чи не головною) частиною культурної спадщини України, що є надбанням українського народу та світу. Архівна галузь більше подібна до музейної з огляду на унікальність одиниць зберігання. Однак за потенційною інформативністю ресурсів архівна та бібліотечна справа мають більше спільного. Саме тому процеси інформатизації обох галузей відбуваються надзвичайно інтенсивно, до того ж традиційно архіви з певним часовим інтервалом наслідують моделі та підходи, застосовувані у бібліотеках.

Розглянемо зведений електронний ресурс архівної галузі України “Архіви України”, якому цього року виповнюється 10 років. Сайт виник унаслідок інформатизації архівної галузі та на сьогодні є потужним ресурсом, який містить величезний масив різноплано-

вої інформації про документальну спадщину України.

Дослідженням процесів інформатизації архівної галузі та веб-порталу займалися такі науковці та професійні архівісти, як Л. Дубровіна [11], А. Кисельова [14; 15], Г. Боряк [7], К. Новохатський [16]. Ми ж пропонуємо огляд інформаційного потенціалу електронного ресурсу для спеціалістів у сфері культурології.

Проблема створення інтегрального електронного ресурсу архівної галузі України постала в контексті розроблення Програми інформатизації архівної справи, результатом чого стало ухвалення 20 вересня 2000 р. наказу Державного Комітету архівів України (далі — ДКАУ) “Про створення Web-сайту Державного комітету архівів України” [18], офіційне відкриття якого відбулось 24 грудня того ж року. З огляду на те, що з 2002 р. сайт було включено до спеціального реєстру ЮНЕСКО, а з 2004 р. він набув ознак веб-порталу

за обсягом ресурсів та інтегративністю [5], можна стверджувати, що стратегічною метою розробників сайту було не лише інформування суспільства про життя та новини архівної галузі, а й надання за допомогою цього електронного ресурсу інтелектуального доступу до документів Національного архівного фонду та представлення інформаційних ресурсів державних архівних установ України.

Загалом змістовним ядром порталу і формою організації інформації став довідник “Архівні установи України” (К., 2000), підготовлений колективом фахівців архівної та бібліотечної справи в рамках програми “Архівні зібрання України” (розробляється з 2000 р.) [6]. Структурно головна сторінка порталу складається з кількох частин [2]. Верхнє меню містить шість посилань, одне з яких — рубрика “Архіви в світі”. Це посилання на архівні служби, архіви та бібліотеки, а також інші дотичні ресурси у країнах світу [1].

З лівого боку меню розміщено найбільш інформативно насичені структурні підрозділи (22), з яких для нас становлять інтерес такі рубрики: архівні установи, нормативна база, галузеві програми, розсекречення архівних матеріалів, архівна україніка, документальні виставки on-line, публікації на порталі [2].

Розглянемо докладніше окремі рубрики. Портал містить перелік архівних установ України: ДКАУ, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, дев'ять центральних державних, 28 місцевих, вісім галузевих державних архівних установ, відомчих архівних установ (Національної академії наук України, Міністерства культури і туризму України та Міністерства освіти і науки України). Є можливість переходу безпосередньо до сторінок кожної установи, де подано відомості про історію архіву, огляд його фондів, довідковий апарат, міжфондові та фондові покажчики, перелік оглядів, інформацію щодо науково-довідкової бібліотеки та бібліографію.

Рубрика “Нормативна база” містить понад 560 повнотекстових нормативно-правових документів: укази, розпорядження та доручення Президента України; закони України; постанови та розпорядження Кабінету Міністрів

України; постанови Верховної Ради України; накази ДКАУ, положення зі сфери архівної справи та діловодства; стандарти й рекомендації у сфері архівної справи; регіональні програми розвитку архівної справи тощо. Оприлюднено також “Правила видання документів і пам'яток (1990—2000)” [14, 10]. Тож цей розділ надає можливість ознайомитися з правовими засадами функціонування архівної галузі в Україні та отримати доступ до документів, які регламентують різні аспекти.

Рубрика “Галузеві програми” надає інформацію про регіональні програми розвитку архівної справи. Представлено: Програма збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000—2005 роки. та її реалізація; електронна версія центрально-фондового каталогу; програма “Архівні зібрання України” (2001—2005); ановані реєстри описів фондів державних архівів; національний реєстр втрачених і переміщених архівних фондів; реєстр розсекречених архівних фондів; “Еліта України XVIII—XX ст.”: Національний реєстр особових архівних фондів; Програма створення мережі інтернет-ресурсів державних архівних установ на 2001—2005 рр.; Національна архівна інформаційна система “Архівна та рукописна україніка” (1991—1996): історія, концепційні засади, результати; представлено інформатизація архівної справи та ін. [8].

Рубрика про розсекречення документів містить інформацію про хід та темпи процесу зміни режиму доступів до документів. Загалом станом на 1 січня 2010 р. загальна кількість секретних справ, що знаходяться на державному зберіганні в архівних установах України, становить 130890 справ, з яких засекречено до 1992 р. 126417 справ, засекречено після 1992 р. — 4473 справи. Відсоткове співвідношення секретних справ до загальної кількості справ у 2009 р. становить 0,3 %, у 2008 р. — 0,45 %. [9]. А своєрідним підбиттям підсумків процесу розсекречення є відповідні міжархівні довідники, яких на сьогодні опубліковано чотири, є і електронна версія. Оприлюднено переліки п'яти центральних державних архівів (Центральний державний архів громадських об'єднань України, Центральний державний історичний архів України, м. Київ,

Центральний державний історичний архів України, м. Львів, Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного (далі — ЦДКФФА) України, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України та 24 обласні архіви та АРК, архіви міст Києва та Севастополя [20].

Не оминули увагою розробники сайту й такий перспективний на сьогодні напрям досліджень, як зарубіжна архівна україніка: документальні масиви, які або створені на території України, а потім вивезені за межі країни; або які створені за межами України органами управління українськими землями або українськими громадами і були чи то переміщені до України, чи то залишились за межами країни. Портал надає інформацію у вигляді довідників архівної україніки по країнах, опублікованих в електронному вигляді, а також бібліографію цього питання. Також подано таблицю, де по роках розписано, які документи та в яку архівну установу України було передано з-за кордону (повернуто або переміщено) [3].

Рубрика “Документальні виставки on-line”, відкрита у 2003 р., поділяється на такі розділи: автограф української історії; Голодомор; історія державності (документи про Народний Рух України, Карпатську Україну, історію українського прапора); радянський тоталітаризм (наприклад, фотодокументи з фондів ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного); вибори; персоналії (М. Заньковецька, П. Чубинський, Р. Шухевич, Ярослава та Ярослав Стецьки, Г. Квітка-Основ'яненко, С. Бандера та ін.); Друга світова війна; Чорнобиль; пам'ятні дати (пов'язані з такими персоналіями, як О. Довженко, І. Виговський, П. Мирний, В. Стус, а також із деякими подіями — виведенням військ з Афганістану та ін.); катастрофи в архівах; документальні виставки регіональних архівів та ін. [10].

Рубрика “Публікації на порталі” є найзмістовнішою і найобсяговішою. Для кращої структуризації інформацію розбито на такі групи: нові видання; документальні видання; дослідження; матеріали конференцій, збірники наукових праць; періодичні та продовжувані видання; архівні зібрання України; довідкові видання; бібліографічні посібники;

підручники, словники; тематичні публікації; документи меморіального характеру; оформлення та зразки бібліографічних посилань і архівних легенд [18].

У підгрупі “Документальні видання” публікації подано у хронологічному порядку, тобто користувач має змогу переглянути по роках (від 2001 р.), що опубліковано архівістами та істориками із залученням документів [18].

Варто зупинитися на рубриці “періодичні та продовжувані видання”. Власне, це є розширеним варіантом посилань, які винесені на головну сторінку, яка має посилання на такі періодичні видання: науково-практичний журнал “Архіви України”; “Студії з архівної справи та документознавства”; “Пам'ятки”: археографічний щорічник; Вісник Державного комітету архівів України. Закладено різні пошукові можливості. Якщо повні тексти “Архівів України” та “Вісника Державного комітету архівів України” надаються з 2000 р., то журнал “Студії...” надає можливість ознайомлення зі змістом номерів з 2002 р. частково — з повнотекстовими версіями.

Рубрика, крім видань із зазначенням видавця (ДКАУ, УНДІАСД), наводить ще журнали “Архівознавство. Археографія. Джерелознавство”, “Бюлетень Галузевої служби науково-технічної інформації”. Подано періодичні видання архівів 8 областей (Донецька, Луганська, Одеська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська та Чернігівська), посилання на Департамент архівного забезпечення Служби Безпеки України: “З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ”; Центр пам'яткознавства: “Русалка Дністрова: літературно-мистецька культурологічна газета” [17].

На підрубриці “Архівні зібрання України” варто зупинитися докладніше. Вона є відображенням втілення в життя масштабної роботи з надання інтелектуального доступу до документів Національного архівного фонду. Інтелектуальний доступ уможливлено завдяки довідковим апаратам архівів, зокрема путівниками та довідниками. Було розпочато роботу з посилення системного підходу до підготовки та видання архівних довідників та виходу на новий рівень, порівняно з довідниками попередніх років. Тому 2000 р. ДКАУ започатку-

вав програму підготовки довідкових видань “Архівні зібрання України” у межах двох серій: “Путівники” (довідники про склад і зміст фондів окремих державних архівів) та “Спеціальні довідники” (архівні довідники інших типів, зокрема загальнонаціонального, загальнодержавного характеру, міжнародні, тематичні; бібліографічні покажчики; анотовані реєстри описів фондів і покажчики архівних фондів, зокрема особового походження, втрачених, розсекречених тощо). У 2000—2009 роках в рамках програми “Архівні зібрання України” видано понад 70 архівних довідників. Так, 2008 р. у згаданій серії вийшов іменний покажчик “Архів Києво-Печерської Лаври та заповідника”.

Відповідно до концепції розробників веб-порталу, рубрика “Архівні зібрання України” поділяється на кілька частин. У серії “Путівники” опубліковано понад 10 видань, зокрема, путівники по фондах ЦДАГО України, ЦДАЛ України, ЦДАМЛМ України, дев’яти державних архівів областей, архіву м. Києва, путівник по фондах колишнього партійного архіву Львівського обкому КПУ у Держархіві Львівської області. У серії “Спеціальні довідники” вийшло близько 50 видань, зокрема, довідник “Архівні установи України. Т. 1. Державні архіви”; уже згадані реєстри розсекречених фондів, а також “Національний реєстр втрачених та переміщених архівних фондів. Архівні фонди, вивезені за межі України у 1945—1991 роках”, опублікований у 2008 р. [4].

Ще наявні такі серії, як “Анотовані реєстри” (анотовані реєстри описів фондів Центрального державного науково-технічного архіву України, держархівів Кіровоградської, Миколаївської, Полтавської, Чернігівської, Черкаської областей, АР Крим тощо); “Анотовані каталоги кіножурналів” (анотовані каталоги кіножурналів, документальних фільмів, кіно- і телесюжетів); інші довідники, зокрема довідково-бібліографічні. Електронні версії довідників про архівні та рукописні зібрання України систематично публікуються на веб-порталі Держкомархіву України [4].

На головній сторінці веб-порталу відведено місце для новин архівної галузі. Розробники концепції та наповнення сайту окремо

виокремили рубрику “Репресивні режими. Ресурси до вивчення”. Тут, зокрема, міститься “Електронний архів Голодомору”, який складається з багатьох розділів: фотодокументи; кінодокументи; документальні виставки; промови вождів; “переміщені особи” про Голодомор; інтернет-ресурси; свідчення очевидців; правове поле; бібліографія публікацій джерел, огляди джерел та нові видання тощо [12]. Тут же є посилання на ресурси до вивчення різних етапів історії тоталітаризму в Україні: Революція. Спротив; Голодомор 1932—1933 рр.; “Народ і партія єдині”; Поміж двома тоталітаризмами: ідеологічна пропаганда на окупованій території (1941—1944); Радянські плакати; Нацистські агітаційні матеріали та оголошення; фотодокументи з агітаційних плакатів; Західна Україна в складі СРСР в 1939—1941 рр. Етнічні чистки НКВД на Західній Україні: Документальні свідчення; ГУЛАГ: Радянські концтабори і боротьба за свободу (онлайн-експозиція); Публікації документів “З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КДБ”; Музей советської окупації; публікації історика С. Білокона про терор в СРСР та ін. [22].

Також рубрика має посилання на споріднені електронні ресурси України та інших країн: ГУЛАГ: Фото-, кіноархів; Соловки: Електронна енциклопедія; Архів “Меморіалу”; Жертви репресій в СРСР; Меморіал ім. Василя Стуса; Хроніка комуністичної інквізиції; Дисидентський рух в Україні; “Дім терору” у Будапешті; Архів Угорської революції 1956 р.; Архіви УПА в Інтернеті; Архіви Визвольного руху; “Повернуті імена”; Розстрільні списки Сталіна в Інтернеті; КДБ у країнах Балтії: Документи; Архіви Самвидаву в Інтернеті; Архіви КДБ в Інтернеті; Архіви спецслужб США в Інтернеті [20].

У рубриці “Інтернет-проекти, пов’язані з писемною історико-культурною спадщиною”, зібрано посилання на електронні ресурси, різнопланові за спрямуванням, але розраховані на забезпечення потреб суспільства в інформації. Це Архів Відкритого Суспільства, Східноєвропейський університет, Будапешт; Архіви ЮНЕСКО: Короткий путівник; Архівна мережа Європейського Союзу; асоціація Єврейських генеалогічних товариств; Бібліо-

тека електронних ресурсів з історії, історичний факультет МДУ ім. М. В. Ломоносова; Бібліографія трофейного мистецтва; Втрачене мистецтво: База даних в Інтернеті; Європа: Проект цифрового збереження; Культурна спадщина в цифрових технологіях “Адіт-Премія”; “Пам’ять світу” — Всесвітня програма ЮНЕСКО; Центр з проблем інформатизації сфери культури [13].

Варто зазначити, що, за даними на 2008 р., щомісячно фіксувалося не менше 60 тис. візитів, під час яких робилося до 500 тис. запитів. Веб-портал “Архіви України” фактично щомісяця повністю копіюється тисячу разів [16,

78]. Наповнення розділів про архіви України (та, за потреби, архіви світу) дозволяє розшукати інформацію про місцезнаходження потрібних користувачу документів до безпосереднього звернення до установи.

Висновки. Таким чином, інтегрований електронний ресурс архівної галузі України є надзвичайно потужним інформаційним ресурсом. Розробникам його концептуальних засад вдалося уникнути зосередження на потребах професійних архівістів. Навпаки, засадничим у формуванні веб-порталу є розуміння того, що сучасне розвинене суспільство потребує доступу до різноманітної інформації.

Література:

1. Архіви в світі [Електронний ресурс] // Архіви України : офіц. веб-сайт Держ. ком. архівів України. — Електрон. текст. дані. — Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/archworld.php> — Загол. з екрана.
2. Архіви України [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт Держ. ком. архівів України. — Електрон. текст. дані. — Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/> — Загол. з екрана.
3. Архівна україніка [Електронний ресурс] // Архіви України : офіц. веб-сайт Держ. ком. архівів України. — Електрон. текст. дані. — Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/ArchUkr> — Загол. з екрана.
4. Архівні зібрання України [Електронний ресурс] // Архіви України : офіц. веб-сайт Держ. ком. архівів України. — Електрон. текст. дані. — Режим доступу : http://www.archives.gov.ua/Publicat/Arch_zibr.php/ — Загол. з екрана.
5. Архівні інформаційні ресурси України в мережі Інтернет : Веб-портал “Архіви України” [Брошура Державного комітету архівів України]. — [К.], 2005. — [без нумерації].
6. Архівні установи України : Довідник / [Авт. — укл.: О. І. Алтухова, С. І. Андросов, Л. С. Анохіна та ін.; ред. кол. : О. С. Онищенко, Р. Я. Пиріг, Л. А. Дубровіна та ін.; упоряд.: Г. В. Боряк, С. Г. Даневич, Л. А. Дубровіна та ін.] / Державний комітет архівів України, Міністерство культури і мистецтва України; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України. — К., 2000. — 260 с.
7. Боряк Г. В. Електронні архівні публікації в Інтернеті: проблеми репрезентації інформаційних ресурсів / Г. В. Боряк // Архіви України. — 2002. — № 4—6. — С. 141—169.
8. Галузеві програми [Електронний ресурс] // Архіви України: офіц. веб-сайт Держ. ком. архівів України. — Електрон. текст. дані. — Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/BranchProgs/> — Загол. з екрана.
9. Державний комітет архівів України : Підсумки діяльності у 2009 році та пріоритети на 2010 рік. — К., 2010. — [Електронний ресурс]. — Електрон. текст. дані. — Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/Rozsekr_mat/Zvit_2009.pdf — Загол. з екрана.
10. Документальні виставки on-line [Електронний ресурс] // Архіви України: офіц. веб-сайт Держ. ком. архівів України. — Електрон. текст. дані. — Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/Sections/> — Загол. з екрана.
11. Дубровіна Л. А. Інформатизація архівної справи / Л. А. Дубровіна / Архівознавство : Навч. посіб. для студ. іст. спец. вузів / Упоряд. : Г. В. Боряк та ін. — К., 2003. — С. 236—250.
12. Електронний архів Голодомору [Електронний ресурс] // Архіви України : офіц. веб-сайт Держ. ком. архівів України. —
- Електрон. текст. дані. — Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Sections/Famine/> — Загол. з екрана.
13. Інтернет-проекти, пов’язані з писемною історико-культурною спадщиною [Електронний ресурс] // Архіви України: офіц. веб-сайт Держ. ком. архівів України. — Електрон. текст. дані. — Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/posylannya.php#IntHystCultProj> — Загол. з екрана.
14. Кисельова А. А. Архівні ресурси України в глобальній інформаційній мережі : види, доступ, перспективи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07. 00. 10 “Документознавство, архівознавство” / А. А. Кисельова. — К., 2005. — 19 с.
15. Кисельова А. А. Веб-сайт Державного комітету архівів України: історія, реалія, перспективи / А. А. Кисельова // Архіви України. — 2003. — № 4-6. — С. 122—129.
16. Новохатський К. Організація доступу до документів Національного архівного фонду України та використання архівної інформації / К. Новохатський // Архіви України. — 2008. — № 3—4 (261). — С. 75—83.
17. Періодичні та продовжувані видання [Електронний ресурс] // Архіви України: офіц. веб-сайт Держ. ком. архівів України. — Електрон. текст. дані. — Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Publicat/publishing.php> - Загол. з екрана.
18. Про створення Web-сайту Державного комітету архівів України [Електронний ресурс] : Наказ Державного Комітету архівів України з основної діяльності та з особового складу від 20 вересня 2000 р. № 53 // Архіви України : офіц. веб-сайт Держ. ком. архівів України. — Електрон. текст. дані. — Режим доступу: www.archives.gov.ua/Law-base/SCAU/ — Загол. з екрана.
19. Публікації на порталі [Електронний ресурс] // Архіви України: офіц. веб-сайт Держ. ком. архівів України. — Електрон. текст. дані. — Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/Publicat/> — Загол. з екрана.
20. Репресивні режими. Ресурси до вивчення // Веб-портал “Архіви України” [Електронний ресурс]. — Електрон. текст. дані. — Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/Sections/Repres_rezhymy.php — Загол. з екрана.
21. Серія “Спеціальні довідники” [Електронний ресурс] // Архіви України: офіц. веб-сайт Держ. ком. архівів України. — Електрон. текст. дані. — Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/Publicat/References/> — Загол. з екрана.
22. Тоталітаризм в Україні [Електронний ресурс] // Архіви України: офіц. веб-сайт Держ. ком. архівів України. — Електрон. текст. дані. — Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/News/Totalitaryzm.php> — Загол. з екрана.